

تعبیر «خمیره ازلی» و مسئله «احیا یا تأسیس»

در حکمت اشراق سهروردی

علی بابایی*

چکیده

تعبیر «خمیره ازلی» و ارتباط آن با «حکمت خسروانی» در حکمت اشراق، دستمایه‌یی شده تا برخی از محققان نظیر هانری کربن، هدف حکمت اشراق و «طرح عظیم همه عمر» سهروردی را احیای حکمت ایران باستان موسوم به حکمت خسروانی بدانند. به اعتقاد نویسنده، قرائن بسیاری در حکمت اشراق وجود دارد که نشان می‌دهد کار سهروردی تأسیس حکمتی جدید است و نه صرفاً احیای سنتی موجود. تحلیل مفهوم «خمیره ازلی» و مفاهیم پیرامونی آن و توجه به مصداقهای ظهور خمیره ازلی در دل تمدنهای مختلف، حقیقت دیدگاه شیخ اشراق را برخلاف ادعاهای یاد شده نمایان میکند. میان تعبیر «تأسیس» و «احیا» تفاوت‌های بسیاری وجود دارد؛ احیا امری ثانوی، تبعی و تقلیدی است اما تأسیس امری اصیل، بنیادین و ابتکاری است که احیا را هم میتواند در پی داشته باشد. احیا با تأثیر و تأثر خط تاریخی سازگار است در حالیکه ازل، نه امری تاریخی که ورای آن است و دریافت از خمیره ازلی، بمعنای

۴۵

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۸/۸/۲۳

* استادیار گروه فلسفه دانشگاه محقق اردبیلی؛ hekmat468@yahoo.com

دریافت از منبعی و رای خط تاریخی است؛ بنابراین مناسبات میان ایران باستان و حکمت اشراق سهروردی نمیتواند مقصود بالذات سهروردی باشد. اگر شیخ اشراق حکمت خسروانی را جلوه‌یی از خمیره ازل می‌داند، دیدگاهش در مورد حکمت فیثاغوری منشعب از خمیره ازل و دیگر حکمت‌های متجلی در تمدنهایی مانند هند و بابل هم همینگونه است. بنابراین طرفداران ادعای احیای حکمت ایرانی باید عیناً همین سخن را در مورد احیای حکمت یونانی و سایر حکمتها هم تکرار کنند. پس هدف اصلی سهروردی - برخلاف ادعای برخی از محققان - تأسیس حکمت اشراقی است نه احیای حکمت خسروانی. قرائتهای یادشده زمینه را برای ادعای شعوبی‌گری سهروردی یا اتکاء نوشعوبی‌گرایی بر اندیشه‌های وی فراهم می‌آورد اما توجه به مضمون نظریه خمیره ازل و لازمه‌های آن، همه ادعاهای یاد شده را مردود می‌سازد.

کلیدواژگان: خمیره ازل، حکمت اشراق، خمیره خسروانی، خمیره فیثاغوری، ازل، حکمت خسروانی.

* * *

مقدمه

سهروردی در آثار خود از تعبیر بسیار مهم «خمیره ازل» یاد کرده است و بر اساس مضمون آن معتقد است که حکمت، منحصر به زمان یا گروه خاصی نیست بلکه در زمانهای مختلف نمود و ظهور یافته است. بر اساس دیدگاه شیخ اشراق که به مضمون آیه قرآنی اشاره دارد، واهب علم، بخیل و ضنین نیست و آن را بر اهل شایسته، در هر زمانی که میسر باشد اعطا میکند (سهروردی، ۱۳۷۲: ۱۰/۲). در سایه همین بحث، سهروردی از «خمیره خسروانی» و «خمیره فیثاغوری» سخن بمیان آورده است که هر دو ریشه در خمیره ازل دارند؛ یعنی دو شاخه ایرانی و یونانی از ظهور خمیره ازل را نام برده و از تبارنامه‌یی معنوی در هر دو شاخه از حکمت بحث کرده است. در

۴۶

